

Sanja Vulić
Zagreb

NIKOLA BENČIĆ KAO ISTRAŽIVAČ SUVREMENE KNJIŽEVNOSTI HRVATA U AUSTRIJSKOM GRADIŠĆU, ZAPADNOJ MAĐARSKOJ I SLOVAČKOJ

Kad je riječ o istraživanju književnosti gradišćanskih Hrvata općenito, Nikola Benčić se uvijek i s pravom ističe kao najznačajniji povjesničar te književnosti, autor nedvojbeno najcjelovitije sinteze (1998a, 2000., 2010.), koji i dalje kontinuirano prati novu književnu produkciju te zajednice. Naravno, taj posao zahtijeva veliko znanje i golem trud.

Osim smještanja pojedinoga autora u gradišćanskohrvatski književni kontekst, N. Benčić rado, kada je to moguće, smješta pojedinoga autora i u suvremeni austrijski književni kontekst. Tako npr. već 1983., pišući kratki, vrlo koncizni Predgovor pjesničkoj zbirci **Jurice Čenara** *misi misli*, s radošću zaključuje: “Ako je Blazović svoju zbirku ‘Rosa i dim’ postavio kot most u gradišćanskohrvatsko pjesničko polje, onda se ovom knjigom nastavlja put na ovoj strani obrove i ta novi dio ceste nas velikim zaokretom pelja u najstvarniju liriku ovoga vrmena, ka rezultira iz stalnoga hrvanja riči, sadržaja i forme. Ovom knjigom se je gradišćanskohrvatska lirika priključila općenitom razvitku pjesništva u ovoj zemlji” (Benčić 1983: 4). Čenarova ga poezija inspirira da odredi ulogu pjesništva u modernom društvu: “Pjesnik sadašnjosti”, piše N. Benčić, “je katalizator i strelotek današnjice, on osjeća za nas i formulira naše plahe, rastrgane, isušene misli i ritam našega života sili i pečati njegove pjesme na stakato, migovitu brzinu, strogu, konkretnu formu” (Benčić 1983: 5).

Ali, N. Benčić ne pristupa književnicima kao duhovima koji lebde nad vodama, u nekom svom apstraktnom svijetu boli i radosti, koji nema veze sa stvarnim životom. Naprotiv, književna djela analizira sa svih aspekata konkretnoga života uže sredine, vremena i prilika u kojima su nastajala. Na taj ih način približava čitatelju, ali uvijek nenametljivim pristupom. S nekoliko izabranih primjera potkrijepit ću tu tezu.

Godine 1992., u nakladi Hrvatskoga štamparskoga društva, objavljena je Čenarova pjesnička zbirka *mi svi*. Pjesme za tu zbirku izabrao je N. Benčić. Svoj predgovor zbirci naslovio je “Pjesma je jačka stvarnosti” (Benčić 1992: 5). Tim je naslovom u jezičnom smislu razgraničio *pjesmu* kao književno djelo, od *jačke* koja se pjeva, odnosno *jači*. Uz to je smjestio Čenarovo pjesništvo u konkretan vremenski i društveni kontekst, pa u predgovoru piše: “Po strahoća

drugoga svitskoga boja se i od poezije sve već počelo potribovati: ne samo jezikom i formom, kot i ritmom biti svidikom svojega vrimenta, očivicem raspadanja i rastvaranja starih vridnosti. Općenito se je mislilo, da se po strahotnimi doživljaji i spominjanjem na krvavu prošlost ne more već pisati pjesme. Posljedice takovoga mišljenja su zadrmae i našim pjesničtvom. S Juricom Čenarom je u našoj gradišćanskohrvatskoj literaturi zastupana i narasla treća pobojna generacija, ka se ne uriblje na drivu klasičnih, vezanih formov nego gleda u formi, jeziku i sadržaju cjelinu ka je obavezana zrcaliti stvarnost, ka mora nositi novo, nenadjano, ono drugačije” (Benčić 1992: 5). Kao jezikoslovac, sa zanimanjem prati napredovanje gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika preko književnih djela na tom idiomu. I u tom mu je kontekstu važno Čenarovo pjesništvo, pa piše: “Jezik je za pjesnika materijal, a pjesnik iz njega stvara sve ono ča jezik podnaša. Izgleda ali da naš jezik, o kojem se još na početku ovoga stoljeća mislilo da nij sposoban za umjetnički izraz, danas i ovom zbirkom izrazuje svoju vitalnost i koliko je u stanju zdignuti se u visine i pridružiti se u jato u kojem letu pjesničke i ljudske vizije budućnosti na literarno-umjetničkom nebu” (Benčić 1992: 6-7).

N. Benčić je i vrstan analitičar socijalnih i psiholoških elemenata u gradišćanskohrvatskoj književnosti, odnosno analitičar društva u kojem se ta književnost stvarala i stvara. Za ilustraciju nam može dobro poslužiti poema **Ane Šoretić** *Zamotana duša*, koja je u knjižnici Hrvatskoga štamparskoga društva u Željeznu objavljena 1998. Budući da je bio urednik te knjige, kojoj je tema bračni brodolom, N. Benčić je ujedno i autor pogovora. Zbog cjelovitosti, opširnosti i kompleksnosti toga djela Ane Šoretić, okarakterizirao ga je kao roman u stihovima, istaknuvši da je riječ o rijetkoj temi u okviru gradišćanskohrvatske književnosti. Imajući na umu gradišćanskohrvatsku čitateljsku publiku, donosi vrsnu detaljnu analizu, kako suvremenoga društva općenito, tako i gradišćanskohrvatske sredine. Također analizira strukturu i položaj suvremene obitelji u društvu. Stoga piše: “Stručnjaki društvenih naukov nam sve gušće dokazuju da se nalazimo u krizi, a ta kriza ima osebitu oštrinu u raspadu hištvenih vez, u razlomljenju familije, u reduciranju na jezgro, na roditelje i dicu. Takova mala familija je čutljivija na izazove i skušavanja društvenoga života, otvorenija i ranjivija” (Benčić 1998b: 209). Posljedice takove društvene situacije su česti razvodi brakova. Pišući o tom kao urednik knjige, N. Benčić osnovni uzrok toj društvenoj pojavi nalazi u činjenici što je u današnjem društvu sebični interes pojedinca na prvome mjestu, pa nastavlja: “U takovoj situaciji ostvaruje svaki svoju zamišljenu peršonsku slobodu na račun drugoga, na ku slobodu smo si danas jako gizdavi, u koj egoizam nadvladava zajedništvo” (Benčić 1998b: 209-210). U potpunosti se nastoji uživjeti u položaj ljudi koji su doživjeli raspad vlastite obitelji, pa zamjećuje: “Ako nas same pak pogodi takova nezgoda onda ne govorimo rado o njoj, ona je i danas tabu tema, osebito u našoj uskoj gradišćanskohrvatskoj sredini” (Benčić 1998b: 209). Usporedno s neskrivenom oštrinom osuđuje malograđansko licemjerje: “Drugi pak šakom prekritimi usti, po ki put zlorado i pokazivajući prstom na drugoga pozabivši se na biblijske riči: neka on hiti prvi kamen...” (Benčić 1998b: 209). Nakon te kratke, ali vrlo dojmljive fiksacije prostornoga i vremenskoga okvira, smješta u nj i razmatrano djelo: “Ana Šoretić govori u svojem romanu u stihii uprav o toj temi. Preljub i raspitanje je naša-lost svakidanja šuljajuća tema našega društva u prelomu. A ako smo mišljenja da nam literatura mora zrcaliti životne okolnosti, ne samo zabavljati i razbijati brige i tuge, onda je ova tematika potrefila u sredinu. Spisateljica je tankoćutni pokazivač životnoga stanja i betegov u njem”

(Benčić 1998b: 210). Dalje pruža čitateljima vrsnu detaljnu psihološku analizu Dominika i Lize (dvoje protagonista razmatranoga djela) te njihova vrlo složenoga međusobnoga odnosa.

I pri analizi toga djela N. Benčić se osvrće na književni jezik jer, kako ističe, “suvrime-
noj tematiki odgovaraju suvrime-
ne riči. Istina, one nas strašu po svojoj modernoj indiferentnoj
hladnoći ali su one u europskom trendu, na putu u novu jezičnu stvarnost” (Benčić 1998b: 215).
Izvanredno sociolingvistički, s nesimpatijom, ali poetski vrlo izražajno definira internacionaliz-
me kao riječi “s kojima gubi svaki jezik svoje peršonsko lice, protiv kojih ali nimamo lijeka ar
se kot klopi zakvaču na kožu starih gospodarov” (Benčić 1998b: 215).

Zapravo svaki popratni tekst N. Benčića uz pojedina beletristička djela, čitatelju pomaže
ne samo u razumijevanju tih djela, nego i u razumijevanju njihovih autora te razumijevanju gra-
dišćanskohrvatske sredine. Neki su od tih tekstova i pravi umjetnički eseji. Za ilustraciju dono-
sim odlomak iz opisa pjesnika **Franca Rottera** uz njegovu posthumno objavljenu poemu *Cro-
atia liberata* godine 2002.: “Nije doživio kristuška ljeta i od svoje teške bolesti nosio KRIŽ s
punim svisnim znanjem o ishodu predvrimenoga završetka zemaljskoga puta (...) nije ispirać
životne posude nego živi dokaz, svjedočanstvo životom i djelom mladoga čovika, ki strahom-
(prez)straha gleda u koščato lice velikoga Kosca” (Benčić 2002a: 125.). Zato suosjećajno za-
ključuje: “Nigdor ne more razumiti zdvojnost mlade duše u koj svaka droptinka zdravoga ra-
zuma protestira u gluhoj, nimoj, smrtnoj tišini ka određuje granice na putu na brig Kalvarije”
(Benčić 2002a: 126). Rotterov rodni Gerištof opisuje kao *malo, zabentano hrvatsko selo* “u jed-
nom pozabljenom kutu Gradišća” (Benčić 2002a: 126). Pristupajući Rotterovu djelu, ne postavl-
ja se kao nadmoćni sveznajući analitičar, nego iskreno otkriva svoj dojam, pri prvom susre-
tu s rukopisom Rotterove poeme: “Noć mi se je rasvitila i nije prestala tajnovito šušljati dokle
nisam došao do kraja rukopisa. I ništa nisam razumio, i sve sam razumio, i moram priznati da
neke rede, rebusne/zagonetne riči, skrite misli do danas ne razumim. Za mene je nek sada po-
čeo put na brig, u jezično kraljevstvo jednoga izmučenoga, trudnoga mladoga, u mnogoslute-
će sadržaje jedne tankočutno spletene duše s ostrim razumom” (Benčić 2002a: 129). Rotterovu
poemu analizira kao djelo vrlo nadarenoga, ali teško bolesnoga čovjeka u potpunosti svjesnoga
skore smrti. I to svoje razmatranje N. Benčić opisuje na esejistički način: “Činilo mi se je, da je
djelo stvoreno u gorućem, trošećem plamenu ki žere, guta i ne požere čovika, liže do nebeske
visine i diktira, zarobi stvaraoća, a slaba ljudska volja mu se mora podati na milost i nemilost,
ne more huknuti, ne more se shraniti” (Benčić 2002a: 129).

Svjestan činjenice da je knjiga *Croatia liberata* jedino Rotterovo djelo, iza kojega više ne-
kada ne će slijediti drugo, N. Benčić u svoj tekst uklapa i važne odlomke iz svoje koresponden-
cije s pjesnikom. Također donosi autorov životopis jer zna da će u tako kompleksno djelo kao
što je *Croatia liberata* čitateljima ipak biti lakše proniknuti ukoliko se što više u duhu približe
autoru toga djela.

Šarm Benčićevim književnim esejima nedvojbeno daje i činjenica što taj autor u svojim
popratnim tekstovima uz književna djela svojih sunarodnjaka često ne skriva osjećaje. Kao
što je s velikom tugom ispratio na vječni životni, a time i na vječni književni počinak mlado-
ga Franca Rottera, tako je svojedobno s velikom radošću dočekao nove književne gradišćan-
skohrvatske nade, kao nekoć Juricu Čenara, a kasnije npr. novo gradišćanskohrvatsko pero **Pe-
tra Tažkoga**. Zato je pogovor knjizi P. Tažkoga *I takovi smo bili*, koja je u *Željeznu* objavlje-

na 2004., naslovio “Pogovor s ufanjem” (Benčić 2004: 129), pri kraju kojega piše: “I onda, kad mislite da se skoro ugasila žeravka, pepeo zadusio plamen, se rasplamta oganj (...) zapuhne novi vjetrić i potpiri oganj naše književnosti na novič” (Benčić 2004: 132). Osobito ga je veselila činjenica što je to novo pjesničko pero iz Slovačke. Zato sa zadovoljstvom primjećuje: “Najednoč, po dugi stoljeći nam postane svismo: i prik Dunaja živu nam slični Hrvati, ki su se doselili istovrimeno kot naši preoci” (Benčić 2004: 129).

Veliku pozornost poklanja i gradišćanskohrvatskim autorima iz zapadne Mađarske, odakle je i sam rodom. Tako npr., želeći približiti čitateljima pjesničku zbirku **Antona Slavića** *Plajgorski zvoni*, koja je objavljena 2007., u svom predgovoru donosi izvrsnu sociološku analizu. Čitatelju dočarava sliku hrvatskoga sela kao zatvorenoga mikrosvijeta prije Drugoga svjetskoga rata, sa svojim društvenim pravilima, a zatim stanje u doba komunizma u Mađarskoj (jer je Slavić rodom iz Plajgora u zapadnoj Mađarskoj). N. Benčić piše: “Jako friško su naučila i dica od najranije mladosti, da se drugačije živi doma i drugačije na ulici (...) Ta dupljasti moral je naučio čvrste na opreznost, na skradnju skromnost” (Benčić 2007: 6).

Od tekstova N. Benčića o pjesništvu **Augustina Blazovića** izdvajam ovom prigodom dva novija. U prvom od njih, naslovljenom “Dramska književnost Augustina Blazovića”, ističe kako je na Blazovića utjecao pučki teatar u Frakanavi iz doba njegova djetinjstva, a u dobi kada je počeo pisati nije zanemariv ni utjecaj bečkoga Burgtheatra (usp. Benčić 2012a: 130-131). Sadržaj svakoga Blazovićeve igrokaza N. Benčić je u navedenom tekstu popratio ili analizom društvenoga konteksta pojedinoga djela, kada je to moguće, ili pak, također kada je to moguće, odlomcima iz Blazovićeve korespondencije, uz navođenje okolnosti u kojima su pojedina djela nastala. U tom duhu i zaključuje: “U smislu podiljenja našega teatra na zabavni i angažirani (u narodnom smislu), Blazovićev je teatar angažiran i onda, kad to ne izgleda tako, ar i u životu sv. Petra, sv. Martina, Vratarice, ili još i Noe-u govori svenek o našem današnjem životu” (Benčić 2012a: 146).

U drugom radu, naslovljenom “Blazovićeve ugarske pjesme”, N. Benčić napominje kako je u Blazovićevoj ostavštini pronađeno oko 300 pjesama izvorno napisanih na mađarskom, te usto nekoliko prijevoda njegovih izvorno hrvatskih pjesama na mađarski jezik. U tom je tekstu vrlo zanimljiva analiza o tom što je Blazovića poticalo da pjeva i na mađarskom jeziku. Zaključuje da je “Augustin Blazović jedini poznati dvojezični gradišćanskohrvatsko-ugarski pjesnik, dokle u austrijskom Gradišću imamo cijelu poredicu dvojezičnih gradišćanskohrvatsko-nimških pjesnikov” (Benčić 2012b: 160). Kao da je čuo tu napomenu N. Benčića (a možda i jest), gradišćanskohrvatski pjesnik Lajoš Škrapić iste te g. 2012. u svom je rodnom Petrovom Selu u zapadnoj Mađarskoj objavio zbirku pjesama *Po dugoj cesti*, u kojoj je i njegovih 20 pjesama koje su izvorno napisane na mađarskom.

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Kao vrstan znalac tema o kojima piše, N. Benčić uvijek svoje tekstove prilagođava čitateljima. Zato na jedan način piše za Hrvate u Gradišću, za koje posve opravdano pretpostavlja da imaju određena predznanja o svojoj manjinskoj zajednici, a na drugi npr. način

za bačke Hrvate, za koje pretpostavlja da o gradišćanskim Hrvatima znaju malo ili ništa. Tako npr. u svom tekstu "Lirika u gradišćanskim Hrvatima", koji je napisao za *Zbornik Dana Balinta Vujkova* u Subotici, piše: "A tko su Vam ti gradišćanski Hrvati? To su vam potomci onih Hrvata, koji su se tijekom XVI. stoljeća, bježeći ispred Turaka, bijede, gladi, ratnoga nereda, naselili na zapadne rubove Panonije, čak i sjevernije preko Malih Karpata do južne Moravske, skoro do poljske granice" (Benčić 2011: 236).

N. Benčić ponajprije želi ohrabrivati gradišćanskohrvatske pisce u njihovim književnim nastojanjima. Zato i u svojoj *Književnosti gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas*, ne želeći se oštrije kritički osvrtni na estetsku vrijednost djela pojedinih autora, neke je od autora svrstao u poglavlje koje je naslovio "Pučki pisci" (Benčić 2010: 193-234). To je vrlo oprezno obrazložio ovim riječima: "Ako kažemo 'pučki', to znači da su poznati i priznati u narodu u užoj zajednici kao prigodni pjesnici i pisci koji su pučkim književnim ostvarenjima zadobili priznanje u cijeloj narodnoj skupini" (Benčić 2010: 193). U tu je skupinu uvrstio pedesetak autora iz Austrije, zapadne Mađarske i Slovačke. Među onima iz zapadne Mađarske našao se i pjesnik Ivan Horvat koji je bio rodom iz Židana u zapadnoj Mađarskoj. Našao se u toj skupini vjerojatno zato što je pisao na svom mjesnom idiomu, i ne pokušavajući ga dotjerivati ni približavati gradišćanskohrvatskoj književnoj normi. Vjerojatno zato nije spomenut ni u navedenom pregledu lirike napisanom za bačke Hrvate, u kojem se iz Mađarske spominju Matilda Böles, Timea Horvat, Mate Šinković, Lajoš Škrapić i Šandor Horvat.

Budući da je N. Benčić iznimno ugledan u gradišćanskohrvatskoj zajednici, njegov blagonakloni stav prema onima koji u toj zajednici pišu, pozitivno je djelovao na pisce. Da je na njegovu mjestu bio netko drukčije naravi, da ih nije dočekivao, pratio i bodrio s iskrenom radošću i simpatijama, pitanje je bi li se možda neki od kasnije dobrih pisaca već nakon prvih pokušaja obeshrabrili i odustali. Moralna načela N. Benčića jasno se npr. mogu iščitati iz moralnih poruka koje pronalazi u djelima P. Tažkoga u knjizi *I takovi smo bili*, a sažima ih ovim riječima: "ne kradi, ne umaraj, ne lomi hištvo, ne zavrni zadanu rič, poštuj život i naturu, gledaj s ljubavlju i poštenjem človika, tvojega bližnjega, pokusi razumiti, bar pronajti pokretna pera pravih životnih vridnosti. A uz sve to poštuj skrite, neizrečene, nevidljive, svevječne vridnosti jezika i kulture" (Benčić 2004: 130). Zahvaljujući takovim moralnim načelima i odnosu prema piscima, među književnicima u Gradišću (i, naravno, ne samo među njima) N. Benčić cijenjen je i kao znanstvenik i kao čovjek.

LITERATURA I VRELA

- Benčić, Nikola (1983): "Predgovor", u: Jurica Čenar, *Misi misli*, Matrštof / Mattersburg, str. 4-5
- Benčić, Nikola (1992): "Pjesma je jačka stvarnosti", u: Jurica Čenar, *Mi svi*, Hrvatsko štamparsko društvo, Željezno, str. 5-8
- Benčić, Nikola (1993): "Pjesništvo gradišćanskih Hrvata", Katalog *Tjedan gradišćanskih Hrvata / Tajedan gradišćanskih Hrvatov*, Zagreb, 26. 8. – 5. 9. 1993., Zagreb, str. 39-42

- Benčić, Nikola (1998a): *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.*, Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb
- Benčić, Nikola (1998b): "Pogovor", u: Ana Šoretić, *Zamotana duša. Poema*, Hrvatsko štamparsko društvo, Eisenstadt / Željezno, str. 209-215
- Benčić, Nikola (2000): *Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas*, Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb
- Benčić, Nikola (2002a): "... u ljubavi sada ja stanujem ...", u: Franc Rotter, *Croatia liberata*, Hrvatsko štamparsko društvo – Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Željezno, str. 125-141
- Benčić, Nikola (2002b): "Glavne razvojne crte gradišćansko-hrvatske dramske književnosti", *Znanstveni zbornik*, br. 1., Željezno / Eisenstadt, str. 69-76
- Benčić, Nikola (2004): "Pogovor s ufanjem", u: Petar Tažky, *I takovi smo bili. Pripovitke*, Hrvatsko štamparsko društvo, Eisenstadt / Željezno, str. 129-132
- Benčić, Nikola (2005): "Dobro se je reklo ...", u: Ana Schoretits i Eva Probst, *Prvo speci, pa reci. Kroatische Sprichwörter*, Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću, Željezno, str. 86-87
- Benčić, Nikola (2007): "Putnik med sviti", u: Anton Slavić, *Plajgorski zvoni*, Croatica, Budimpešta, str. 5-8
- Benčić, Nikola (2010): *Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas*. Drugo izdanje, Trajštof
- Benčić, Nikola (2011): "Lirika u gradišćanskih Hrvata", u: *Dani Balinta Vujkova dani hrvatske knjige i riječi. Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2006.-2010.*, ur. Katarina Čeliković, str. 236.-245.
- Benčić, Nikola (2012a): "Dramska književnost Augustina Blazovića", u: *Augustin Blazović književnik dušobrižnik. Zbornik*, ur. Mirko Berlaković, Hrvatsko štamparsko društvo, Eisenstadt / Željezno, str. 129-148
- Benčić, Nikola (2012b): "Blazovićeve ugarske pjesme", u: *Augustin Blazović književnik dušobrižnik. Zbornik*, ur. Mirko Berlaković, Hrvatsko štamparsko društvo, Eisenstadt / Željezno, str. 151-162
- Lukežić, Irvin (1997): *Proza u gradišćanskih Hrvata*, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Željezno
- Škrapić, Lajoš (2012): *Po dugoj cesti*, Hrvatska samouprava Petrovo Selo, Petrovo Selo
- Vulić, Sanja (2013): "Što je književna kritika? Primjeri iz književnosti hrvatskih manjinskih zajednica na panonskom prostoru", u: *Dani Balinta Vujkova. Dani hrvatske knjige i riječi Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2011. i 2012.*, ur. Katarina Čeliković, Hrvatska čitaonica, Subotica, str. 40-48